

Robert D. Kaplan: Je li demokracija bila samo trenutak?

(prevela Rajka Rusan)

Globalni trijumf demokracije trebao je biti slavni vrhunac Američkog stoljeća. Ali, možda demokracija nije sustav koji može najbolje služiti svijetu - možda se čak neće zadržati niti na mjestima koja danas sebe smatraju utvrdama slobode.

U četvrtom stoljeću n.e., kršćansko je osvajanje Europe i Mediteranskoga svijeta stvorilo vjerovanje da predstoji mirno razdoblje svjetske politike. Takvo vjerovanje prošireno je i danas, kada postoji konsenzus o ideologiji koja naglašava nedodirljivost pojedinca. Ali kršćanstvo nije bilo statično. Ono je kroz razne obrede, sljedbe i "hereze" koje su pak bile pod utjecajem geografije i kultura na mjestima gdje su se ukorijenile, nastavilo evoluirati. Istodobno, crkva kakvu je osnovao Sveti Petar postala je ritualna i hijerarhijska organizacija kriva za duga razdoblja nasilja i bigotnosti. Još je gori bio utjecaj pravoslavne crkve na Istoku. Kršćanstvo nije stvorilo mirniji i u praksi moralniji već samo kompleksniji svijet. Demokracija, koja danas osvaja svijet kako je to nekoć činilo kršćanstvo, mogla bi imati isti utjecaj.

Komunizam, koji je propao zbog unutarnjih napetosti ne dokazuje da zapadna demokracija mora biti dugotrajna. Prirodna smrt marksizma u Istočnoj Europi nije garancija da neće doći do suptilnijih tiranija, u SAD-u i inozemstvu. Povijest je pokazala da ne postoji konačni trijumf razuma, pojavljivao se on pod imenom kršćanstva, prosvjetiteljstva ili pak demokracije. Misliti da će demokracija kakvu znamo trijumfirati - ili opstati zauvijek - po sebi je jedan oblik determinizma, koji pokreće naš etnocentrizam. Pisci koji navode Alexisa de Tocquevillea u prilog neminovnosti demokracije trebali bi obratiti pažnju na njegovu primjedbu da Amerikanci, zbog njihove (razmjerne) jednakosti, preuveličavaju "razmjere ljudske sposobnosti za usavršavanjem". Despotizma se, nastavlja Tocqueville "posebno treba plašiti u demokratska vremena", jer se on hrani opsjednutošću samim sobom i vlastitom sigurnošću koju potiče jednakost.

Tvrdim da je demokracija koju mi Amerikanci potičemo u mnogim siromašnim dijelovima svijeta integralni dio transformacije prema novim oblicima autoritarnosti. Demokracija je u SAD u većoj opasnosti negoli ikada prije, i prijete joj prikriveni izvori opasnosti, a mnogi bi budući režimi, naš posebno, mogli početi sličiti oligarhijama antičke Atene i Sparte puno više negoli sadašnjoj vlasti u Washingtonu. Povijest nas uči da baš u takva prosperitetna vremena kao što je sadašnje moramo zadržati osjećaj tragičnoga, ma koliko se to činilo nepotrebnim. Grčki povjesničar Polibije, iz drugog stoljeća p.n.e, tumačio je da je Zlatno doba Atene bilo početak njene propasti. Prema Tukididu, upravo su sigurnost i zadovoljstvo životom koje su uživali pod Periklom, Atenjane zaslijepili tako da nisu uočili mračne sile ljudske prirode koje će postupno prouzročiti njihovu propast u Peloponeškom ratu.

Moj pesimizam je, nadam se, razlog za oprez. Američki Očevi nacije bili su često oprezni spram ljudske prirode. James Madison je primjerice rekao: "Čak i da je svaki atenski građanin bio Sokrat, svaka bi Atenska skupština ipak bila svjetina". Ili Thomas Paine: "Društvo nastaje zbog naših potreba a vlast zbog naše opakosti." Upravo su iz "grube" i "reakcionarne" filozofije Thomasa Hobbesa, koja je sigurnost u sustavu prosvijećenog despotizma stavljala ispred slobode, Američki očevi nacije crpili filozofsku hranu. Paul A. Rahe, profesor povijesti na Sveučilištu u Tulsu, u svojoj izvanrednoj trotomnoj knjizi Antičke i moderne republike (1992) pokazuje kako su Osnivači djelom odbacili ideju antičkih republika, koje su se temeljile na vrlini, i prihvatili utilitarni režim koji sebične, materijalističke ljudske nagone kanalizira prema dobroćudnim ciljevima. Kako bi opravdao hobbesovski determinizam, Benjamin Franklin je rekao: "Čovjek je životinja koja izrađuje oruđa".

Demokracije su vrijednosno neutralne

Hitler i Mussolini došli su na vlast pomoću demokracije. Demokracije ne čine društva uvijek civilnijima - ali uvijek, bez milosti, pokazuju stanje zdravlja društava u kojima nastaju.

U travnju 1985. našao sam se usred sudanske gomile koja je upravo svrgnula vojni režim i zamijenila ga novom vladom, koja je sljedeće godine održala slobodne i poštene izbore. Novoizabrana sudanska demokracija odmah je dovela do anarhije, koja je pak dovela do najbrutalnije tiranije u sudanskoj postkolonijalnoj povijesti. Bio je to vojni režim u kojemu se povećao broj smaknuća, koji je progonio žene, do smrti izgladnjivao nemuslimane, otimao i potom prodavao kidnapiranu nemuslimansku djecu njihovim roditeljima za 200 USD, i od Khartouma stvorio teroristički glavni grad arapskog svijeta, koji je na taj način zamijenio Beirut. U Sudanu je samo 27 posto stanovništva (i samo 12 posto žena) pismeno. Ako društvo nije dovoljno zdravo, demokracija može biti ne samo riskantna već i razorna. U posljednjim fazama demokracije u Njemačkoj i Italiji nakon Prvog svjetskog rata, na primjer, nezaposlenost i inflacija u Njemačkoj i razmjeri civilnih nereda u Italiji bili su isto tako vrtoglavi kao i sudanska nepismenost.

Jedan mi je nezaposleni tuniški student rekao: "U Tunisu je nezaposlenost dvadesetpetpostotna. U takvim bi okolnostima rezultati izbora bili, kao u Alžiru, dolazak na vlast fundamentalista i nasilje. Prvo stvorite ekonomiju, a onda brinite o izborima." Razlike između Tunisa i susjednog Alžira su brojne: Tunis je mirna zemlja bez demokracije, a u Alžiru je 1992. eksplodiralo nasilje nakon što su prvi izbori otišli krivim putem, odnosno nakon što je vojska otkazala druge. U Kurdistanu i Afganistanu, dva krhka plemenska društva u kojima su SAD devedesetih godina ohrabrivale neku verziju demokracije, sigurnosni vakuum, koji je uslijedio nakon propalih pokušaja institucionalizacije pluralizma, u Kurdistanu je ispunio Saddam Hussein, a u Afganistanu islamska tiranija. U Bosni je demokracija legitimirala najgore ratne zločine u Europi od vremena nacizma. U subsaharskoj Africi u nekim državama demokracija oslabila institucije i državne službe, dok su u drugima izbori bili namiješteni pa bi se mogla obnoviti diktatura. U Sierra Leoneu i Congo-Brazzavilleu izbori su doveli do kaosa. U Maliju, koji su afrički promatrači nazvali demokratskom pričom o uspjehu, nedavne je izbore uz razna ubojstva i pobune opozicija bojkotirala. Odaziv birača bio je manji od 20 posto. ^ak i u Latinskoj Americi, najuspješnijem poprištu demokracije u Trećem svijetu, rezultati su mračni. Venezuela ima izabranu civilnu vlast od 1959, dok je u velikom dijelom sedamdesetih i osamdesetih ^ile bio uspješan pod vojnom vlašću. Ali venezuelско je društvo u previranju, tamo se s vremena na vrijeme ponavljaju pokušaji državnog udara, stopa rasta kriminala galopira, a društvena elita investira najveći dio svog kapitala izvan zemlje. Sigurnost ulaganja u Venezueli je lošija negoli u Rusiji i Meksiku. Čile je postao stabilno društvo s izgrađenim srednjim slojem, i njegova se stopa ekonomskog rasta može usporediti s drugim zemljama pacifičkog ruba. Demokratska Kolumbija stalno je poprište krvoprolića, a mnogi pripadnici srednjeg sloja žele napustiti zemlju. U Peruu je pak, unatoč greškama trenutnog režima, postignuta određena mjera stabilnosti, i to uzmicanjem demokracije u neku vrstu kvaziautoritarizma.

Diljem Latinske Amerike širi se strah da se val demokratizacije neće održati ako se srednja klasa ne proširi i institucije ne moderniziraju. Čak i u autentično demokratskoj zemlji poput Argentine, institucije su slabe, a korupcija i nezaposlenost velike. Drugi mandat predsjednik Carlosa Menema postavio je pitanje održivosti demokracije - pitanje za koje se činilo da miruje tijekom prvog mandata. U Brazilu i drugim zemljama demokraciji prijete milijuni loše obrazovanih i novourbaniziranih pridošlica koji životare u prenapučenim slamovima i vide malo opipljive dobrobiti od zapadnjačkog parlamentarnog sustava. Njihovo je nezadovoljstvo bilo tijekom prošlog desetljeća razlog višestruko povećane stope kriminala u mnogim Latinskoameričkim gradovima.

Kako je za uspješnu demokraciju potrebna srednja klasa i civilne institucije, demokratska Rusija, koja nije ništa od toga naslijedila od sovjetskog režima, ostaje i dalje nasilna, nestabilna i siromašna unatoč tome što je stopa pismenosti 99 posto. Pod autoritarnim sistemom Kina je dramatično poboljšala kvalitetu života stotinama milijuna ljudi. Moja je teza, ma koliko teško prihvatljiva Amerikancima, da Rusija propada djelomice zbog toga što je demokratska, a Kina uspijeva djelomice zato što to nije. Putujući velikim prostranstvima zapadne Kine, gdje prevladavaju stanovnici muslimanskog turskog naroda - Ujguri (koji preziru Kineze), bilo mi je teško zamisliti istinski demokratsku Kinu koja bi se ostvarila bez barem djelomičnog raspada zemlje. Takav raspad doveo bi u zapadnoj Kini do kaosa, jer su Ujguri siromašniji i neobrazovaniji od većine Kineza i imaju vrlo lošu tradiciju samostalne uprave. Da su studentske demonstracije 1989. na Tiananmenu dovele do demokracije, bi li se neočekivano visoke stope ekonomskog rasta iz devedesetih godina održale? Nisam u to siguran, jer bi demokracija u Kini izazvala nemire ne samo na muslimanskom zapadu zemlje nego i drugdje. Red i mir bi

propali, ali korupcija ne bi. Društveni i ekonomski slom pod demokratskom vlasti u Albaniji i Bugarskoj, gdje je tradicija predkomunističkog građanskog (buržoaskog) života bila slaba ili nepostojeća (kao i u Kini) u suprotnosti je s mnogo uspješnijim demokratskim lokacijama poput Mađarske i ^eške Republike, koje su imale oblikovanu buržoaziju, i koje su daljnji dokaz da naše vjerovanje u demokraciju bez obzira na lokalne uvjete dovodi do kulturalne samodopadnosti.

Pogledajte Haiti, malu državu udaljenu samo devedeset minuta od Miamija gdje se 1994. godine 22000 američkih vojnika iskrcalo radi uspostave "demokracije". Pet posto Haićanskih birača sudjelovalo je na izborima prošlog travnja, kronična nestabilnost se nastavlja, a glad prijeti. Oni koji misle da Amerika može uspostaviti demokraciju u svijetu trebaju poslušati riječi američkog teologa i političkog filozofa Reinholda Niebuha:

Ista snaga kojom se uspostavila naša sila nad cijelim kontinentom... uplela nas je i u veliku mrežu povijesti u kojoj druge volje, trčeći slijepo ili u suprotnom pravcu, neizbježno sprečavaju ili se suprotstavljaju onome što mi najžarkije želimo. Mi ne možemo jednostavno imati Naš Put, čak niti onda kada vjerujemo da naš put obećava "sreću čovječanstvu".

Pouka koju treba izvući nije tvrdnja da je diktatura dobra a demokracija loša, nego da je demokracija uspješna samo kao nadgradnja drugim društvenim i ekonomskim postignućima. U svojem "Autorskom uvodu" knjige Demokracija u Americi, Tocqueville je pokazao kako na Zapadu demokracija nije evoluirala pomoću nekog moralnog trika, pomoću neke vrste moralne naredbe koju pokušavamo nametnuti širom svijeta, već kao organski izdanak razvoja. Europsko društvo je dostiglo razinu složenosti i sofistikacije na kojoj je aristokracija, da se ne preoptereti sustav, morala svojim sugrađanima dopustiti neku vrstu jednakosti i prepustiti im određene odgovornosti. Strukturirana podjela stanovništva na miroljubive natjecateljske interesne skupine bila je nužna ako su se htjele spriječiti tiranija i anarhija.

Sama činjenica da se prilikom opravdanja demokracije pozivamo na moralne argumente, često gotovo isključivo na moralne argumente, pokazuje da u velikom dijelu svijeta naprosto ne postoje povijesni i društveni argumenti koji podupiru demokraciju. Realizam nismo izmislili i podupirali mi, već primjer ugandski predsjednik Yower Museveni, prosvjećeni hobessovski despot čija je zemlja zabilježila dojmrljive godišnje ekonomske stope rasta (nedavno je ta stopa bila deset postotaka), unatoč plemenskim borbama na sjeveru zemlje. Godine 1986. Musevenijeva je vojska zauzela ugandski glavni grad Kampalu a da pritom nije uništila ni jednu prodavaonicu. Museveni je odložio izbore i pobrinuo se da se oni odigraju tako da osiguraju njegovu pobjedu. "Ja sam slučajno jedan od onih koji ne vjeruju u višestranačku demokraciju", pisao je Museveni. "Zapravo ja sam potpuno protiv demokracije, barem kada je riječ o današnjoj Africi.... Ako se u Ugandi stvori višestranački sustav, niti jedna stranka, ako ne pronade način da podijeli devedesetčetiri posto izbornog tijela (koje se većinom sastoji od seljaka), neće moći dobiti izbore a tada se pojavljuju glavni problemi: tribalizam, religija i regionalizam koji postaju opravdanja za jake sukobe." Drugim riječima, u društvu koje nije dostiglo razinu razvoja koji je opisivao Tocqueville, višestranački sustav jednostavno okoštavava i institucionalizira postojeće etničke i regionalne podjele. Pogledajte Armeniju i Azerbejdžan, zemlje u kojima su demokratski procesi nakon povlačenja Sovjetskog Saveza doveli nacionaliste na vlast. Svaki je vođa samo dalje gurao svoju zemlju u rat. Puč u Azerbejdžanu bio je nužan da se obnovi mir i, iskorištavanjem golemih azerbejdžanskih izvora nafte, potaknuo ekonomski rast. Bez pučeva, zapadne se naftne kompanije ne bi mogle ukotviti tamo gdje su sada, a upravo je to omogućilo SAD-u da poveća pritisak na susjedni Iran i da pri tome pokušava normalizirati odnose s Iranom "pod našim uvjetima".

Moralni su se argumenti u prilog demokracije razmatrali na Ustavotvornoj konvenciji u Philadelphiji 1787., ali su se ublažavali povijesnim i socijalnim analizama kakve mi danas poričemo: "Ustav Sjedinjenih Država napisalo je pedesetpetoro ljudi - i jedan duh" piše poručnik Dave R. Palmer u knjizi 1794: Amerika, njena vojska i rođenje nacije (1994). Duh o kojemu je riječ jest Oliver Cromwell, arhetipski čovjek na konju, koji je tijekom obrane Parlamenta od monarhije sredinom sedamnaestog stoljeća stvorio tiraniju strašnju od bilo kojeg sustava pod engleskim kraljevima. Osnivači SAD-a jako su se plašili loše obrazovanog puka kojega bi mogao zavesti neki novi Cromwell, i sustava koji bi isuviše moći predao u ruke jednog čovjeka. Zato su konstruirali

sustav koji je pomoću izbora i predstavnika kanalizirao prohtjeve masa i raspršivao moć podjelom vlasti na tri dijela.

Duhovi današnjice koje zanemarujemo - poput lekcija iz Rwande u kojoj je parlamentarni sustav što ga je zagovarao Zapad bio djelatni uzrok u pokolju stotina tisuća Tutsija koje su počinili pripadnici Hutu milicija. Godine 1992., djelomice pod pritiskom Zapadnih vlada, Rwandanski je režim uspostavio višestranački sustav i koalicijsku vlast. Nove političke stranke postale su maske etničkih skupina koje su organizirale ubilačke milicije, a koalicijska priroda nove vlasti stvorila je uvjete koji su doveli do genocida godine 1994. Pojedinačni su zločinci svakako bili odgovorni za masovna ubojstva. Ali oni su djelovali unutar sustava s ugrađenim fatalnim greškama i slabostima, sustava koji je stvorila ili kojemu je pripomogla naša etnocentrička samouvjerenost. Moralistički pokušaji da drugim zemljama nametnemo zapadni parlamentarni sustav često su nalik pokušajima zapadnih kolonijalista, koji su isto tako često bili idealisti, iz devetnaestog stoljeća, da zamijene sustave rukovođenja i plemenskog pokroviteljstva koji su dobo funkcionirali, stranim administrativnim metodama.

Slom Sovjetskog Saveza nije bilo dovoljan razlog da pritisnemo Rwanu i druge države da stvore političke stranke; međutim upravo se u tome, čak i u dijelovima svijeta koje je Hladni rat jedva dotaknuo, sastojala naša post-hladnoratovska međunarodna politika. Oslobođene istočnoeuropske zemlje iz 1989. u različitim su stupnjevima već imale povijesne i društvene preduvjete za demokraciju i napredni industrijski život: imale su građanske tradicije, bile su izložene zapadnom prosvjetiteljstvu, visoku stopu pismenosti, nisku stopu nataliteta, i tako dalje. Post-hladnoratovski napor da se u te zemlje uvede demokracija bio je razuman. Ali je puno nerazumnije u narod nerazvijenoga svijeta pritisnuti revolver i reći mu: "Ponašajte se kao da ste prošli utjecaj zapadnog prosvjetiteljstva poput Poljske i Češke. Ponašajte se kao da je devedesetpet posto vašeg stanovništva pismeno. Ponašajte se kao da među vama ne postoje krvave etničke ili regionalne svade."

Države se nikad nisu stvarale izborima. Države je oblikovao zemljopis, obrasci naseljavanja, uspon pismenog građanstva, i nažalost etničko čišćenje. Grčka je, na primjer, stabilna demokracija djelomice zbog toga što se je ranije u ovom stoljeću relativno benigno "etnički očistila" - naime transferom izbjeglica - što je stvorilo monoetičko društvo. Ipak, trebalo je proći nekoliko desetljeća ekonomskog razvoja da Grčka konačno zaboravi svoju sklonost vojnim udarima. Demokracija u društvima u kojima birokratske institucije nikada nisu dobro funkcionirale, često oslabljuje države, jer stvara isuviše neučinkovite kompromise i krhke koalicijske vlade, da bi se s njima uopće nešto moglo započeti. Budući da demokracija niti stvara države niti ih inicijalno osnažuje, višestranački sustavi najbolje odgovaraju nacijama koje već imaju učinkovite birokracije (sisteme uprave) i srednju klasu koja plaća porez na dohodak, nacijama u kojima su već riješena prvorazredna pitanja poput granica i podjele moći - odnosno, tamo gdje se političari sada ograničavaju na rasprave o proračunu i drugim sekundarnim problemima.

Društvena je stabilnost rezultat stvaranja srednjeg sloja. Autoritarni sustavi, uključujući monarhije, a ne demokracije, stvaraju srednje slojeve - koji se, nakon što su postigli određenu brojnost i samopouzdanje, bune upravo protiv onih istih diktatora koji su zaslužni za njihov prosperitet. To je danas obrazac zemalja Pacifičke obale i u južnoj polovici Latinske Amerike, ali ne i u drugim dijelovima Latinske Amerike, južne Azije ili subsaharske Afrike. Mjesto poput Demokratske Republike Kongo (prije Zaire) u kojoj je BNP per capita manji od 200 USD godišnje, u kojoj je prosječni stanovnik ili seoski ili gradski seljak; u kojoj nema cesta, kanalizacije, i tako dalje, i gdje ne postoje pouzdane birokratske institucije - treba vođu poput Bismarcka ili Jerryja Rawlingsa - ganskog vladara koji je pomoću diktature stabilizirao svoju zemlju, da bi se potom dao demokratski izabrati (prije no što ga je mogla ugroziti nedisciplinirana vojska).

Inozemni dopisnici iz subsaharske Afrike koji izjednačavaju demokraciju s napretkom, ne uviđaju ispravnost ove tvrdnje; oni zanemaruju povijest i stoljeća političke filozofije. Oni, čini se, misle da je izbor koji treba napraviti izbor između diktatora i demokrata. Ali, u mnogim zemljama postoji samo izbor između loših i malo boljih diktatora. Prisiljavati ljude na izbore u tim zemljama može nam donijeti trenutačno olakšanje. Ali, nakon nekoliko mjeseci ili godina, šačici vojnika s granatama postat će dosadno, postat će gramzivi, a svoje će neiskusne pristaše lako nazvati demokratima. Takvu će "demokratsku" vlast vjerojatno sastavljati korumpirani, svadljivi i nesposobni političari, čija slaba vlast nikada nije imala institucionalno pokriće. Moderna birokracija

općenito iziskuje visoku stopu pismenosti tijekom nekoliko naraštaja. ^ak i Indija, velika iznimka koja potvrđuje pravilo, imala je kao demokracija promjenljivi uspjeh, a Bihar i druga siromaštvom razorena mjesta ostala su u poluanarhiji. Stoga je Ross Munro, poznati stručnjak za Aziju, dokazivao kako kineska autokracija bolje priprema stanovništvo Kine za ekonomsku strogost postindustrijskog doba, negoli što indijska demokracija priprema Indijce.

Naša posthladnoratovska misija širenja demokracije dijelom je lažna poza. U muslimanskom svijetu, u Egiptu i Saudijskoj Arabiji, najvažnijim američkim saveznicima s bogatim izvorima energije, naša bi najgora noćna mora bili slobodni i poštenu izbori; isto vrijedi i u drugim zemljama Srednjeg Istoka. Kraj hladnoga rata izmijenio je naše ponašanje prema autoritarnim režimima koji nisu ključni za naše interese - ali ne i prema onima koji to jesu. Mi hvalimo demokraciju, a istodobno smo zahvalni što postoji autokrat poput kralja Husseina, i što su turski i pakistanski militaristi uvijek bili stvarna sila iza “demokracija” njihovih zemalja. Apstraktno demokracija podrazumijeva neporecivo dobre stvari, kao što su civilno društvo i poštovanje ljudskih prava. Ali, kada je riječ o javnoj politici, ona se nažalost uvijek reducira na izbore. Stoga ono što se na mnogim mjestima uistinu zbiva zahtijeva malo šire objašnjenje.

Nova autoritarnost

Bitka liberalnih i neokonzervativnih moralista zaokupljenih ljudskim pravima, i tragičnih realista zaokupljenih sigurnošću, politikom ravnoteže snaga i ekonomskim pitanjima (od kojih je najčuveniji Henry Kissinger) zapravo je samo varijanta klasičnog sukoba između dva velika engleska filozofa - humanista Isaiaha Berlina iz dvadesetog stoljeća, i monarhista, prevoditelja Tukidida, Thomasa Hobbesa iz sedamnaestoga.

U svibnju 1953, dok se pepeo nacističkog Holokausta još nije slegao, i dok je Staljinov grob još uvijek bio svjež, Isaiah Berlin je održao nadahnuto predavanje protiv “povijesne neminovnosti” - naime cijelog spektra vjerovanja koja su zagovarali Hobbes i drugi, prema kojoj su pojedinci i njihova društva determinirana prošlošću, civilizacijom, čak biologijom i okolišem. Berlin je tvrdio da je pristajanje uz povijesnu neminovnost, koja poriče sve one osobine koje nas čine ljudima, dovelo do nacizma i komunizma: oba su povijesna fenomena bili ekstremni pokušaji da se povijesti nametne određeni pravac. Hobbes je samo jedan u nizu čuvenih filozofa koje je Berlin u svom predavanju izgrdio, ali upravo Hobbesova sumorna i jednostavna filozofija najbolje sažimlje crte koje su Berlinu i drugim moralistima tako odbojne. Hobbes je govorio da su ljudi - čak i ako su plemenitiji od majmuna, ipak biološki i socijalno determinirani. Prema Hobbesu, naša je sposobnost razumnog prosuđivanja istodobno maska naših strasti i njihov rob; naše religije potječu iz čistog straha, a teorije o našem božanskom podrijetlu podređene su realnosti našeg stvarnog ponašanja. Prosvijećeni je despotizam stoga poželjniji od demokracije: masama treba zaštita od njih samih. Hobbes, koji je živio u doba propasti parlamentarne vlasti pod Cromwellom, objavio je svoj prijevod Tukidida kako bi pokazao da je za propast Atene, između ostalog, bila odgovorna i demokracija. Razmišljajući o drevnoj Ateni, filozof James Harrington, Hobbesov suvremenik i sljedbenik, primijetio je kako “ne može zamisliti ništa opasnije od rasprava koje vodi svjetina”.

Premda je zaokret prema demokraciji nakon Hladnog rata bio trijumf liberalne filozofije, njihalo će se vratiti na svoje prirodno mjesto (tamo gdje pripada) - u sredinu između Berlinovih ideala i Hobbesovske realnosti. Tamo gdje se politički sustav previše naginje u jednom pravcu, u zasjedi čeka katastrofa.

Godine 1993. Pakistan je nakratko uživao u najuspješnijem razdoblju svoje povijesti. Vlast nije bila niti demokratska niti autoritarna, već nešto između. Neizabrani premijer Moin Qureshi nije imao birače koje bi morao zadovoljavati, pa je igrao hrabre poteze koji su uspostavili političku stabilnost i ekonomski rast. Prije Qureshija, za vrijeme izabranih vlada Benazir Bhutto i Nawaza Sharifa, bilo je nasilja i nestabilnosti. Vlada Benazir Bhutto bila je u biti mafija etničkih Sindhija, s uporištima na jugu. Sharifova vlada bila je mafija etničkih Punjabija s uporištem u zemljopisnom središtu Pakistana. Kada je Qureshi vratio zemlju “narodu”, Bhutto se izborima vratila na vlast, i kaos se nastavio. Naposljetku, u studenom prošle godine, pakistanski je predsjednik uz pomoć vojske, ponovno uklonio Bhutto s vlasti. Širom zemlje čuo se uzdah olakšanja. Nedavni izbori vratili su Sharifa, punjabskog predstavnika na vlast. On sada upravlja bolje nego prvi puta, ali gradsko je

nasilje ponovno zavladao pakistanskim najvećim gradom Karachijem. Vjerujem da se Pakistan mora vratiti hibridnome režimu poput onoga koji je tako dobro funkcionirao 1993. godine. Druge su opcije demokratska anarhija i vojna tiranija (Anarhija i tiranija su, naravno, blisko povezane: kako se moć boji vakuuma, jedna nužno vodi k drugoj. Tako primjerice jednoga dana godine 1996. u Kabulu, Afganistanskom glavnom gradu, nije bilo vlasti. Drugi su dan njime upravljali Talibani, strogi religijski pokret.)

Situacija u Turskoj slična je pakistanskoj. Tijekom hladnoga rata, turska je vojska intervenirala kada je demokraciji prijetilo masovno nasilje, i to se događalo otprilike jednom u deset godina. Ali Zapad više ne tolerira turske pučeve, stoga sada turska vojska mora djelovati iza scene kako bi spriječila civilne vlasti da djeluju isuviše iracionalno, na našu sreću i na sreću mnogih sekularnih Turaka. Budući da su izabrane turske vlasti sve više pod utjecajem vojske, u Turskoj će se umjesto periodičnih vojnih udara vjerojatno razviti vojni paternalizam mirnije vrste. Ključni element nije ime koje neki sustav nosi nego kako on stvarno funkcionira.

Peru nam pruža drugu verziju suptilnog autoritarizma. Godine 1990. peruanski su glasači izabrali Alberta Fujimorija s mandatom da rastavi elemente njihove demokracije. Kada je to učinio, uspio je u određenoj mjeri obnoviti peruansko civilno društvo. Fujimori je raspustio Kongres i preuzeo mnoge ovlasti u svoje ruke; te je ovlasti upotrijebio kako bi oslabio gerilski pokret Sjajni put, smanjio inflaciju sa 7500 na 10 posto, i vratio investicije i poslove natrag u Peru. Godine 1995. Fujimori je dobio na ponovnim izborima i to sa tri puta više glasova od sljedećeg kandidata. Fujimorijevo korištenje varki i cost-benefit analize u korporativnom stilu, omogućili su mu da izvrsno svlada krizu nastalu terorističkim zauzimanjem japanske ambasade u Limi. Napad komandosa u kojem su ubijeni teroristi, vjerojatno se nikada ne bi mogao izvesti u kaotičnim uvjetima prethodnih peruanskih vlasti. Unatoč mnogim prošlim i sadašnjim Fujimorijevim problemima, Peru je svakako imao koristi od njegove vladavine.

U mnogim sličnim zemljama, hobbesovska realnost - recimo postojanje prevelikog broja mladih, besposlenih, nasilju sklonih muškaraca - traži radikalne mjere. U prošlogodišnjoj studiji Sveučilišta York, znanstvenici Christian Mesquida i Neil Wiener pokazali su da su zemlje s mladom populacijom (naročito mladim siromašnim muškarcima) posebno sklone političkom nasilju. S populacijama Trećeg svijeta koje dramatično rastu (premda nešto sporijim stopama) i koje se naglo urbaniziraju, demokrati moraju biti sve pametniji, a diktatori sve grublji kako bi uopće mogli uspješno vladati. Na sve napučenijem planetu, nadzor će, biti sve važniji faktor (dodajmo, da je etimologija riječi policija - polis, grčki grad). Posrnule demokracije i despotski nastrojeni militaristi odbijaju investitore potrebne za stvaranje radnih mjesta kojima bi se zaposlili nasilju skloni mladi ljudi; zbog toga će nastajati sve više hibridnih režima. Takvi će se sustavi zvati demokracijama, i mi ćemo moći podnijeti tu laž. Međutim, ti će režimi, kao i u Peruu, u stvari biti autokratski. (Hobbes je pisao da je Tukidid "hvalio atensku vlast kada je bila... demokratska samo po imenu, premda pod Periklom u biti monarhistička." I Polibije je preporučivao miješane režime kao jedino stabilni oblik vlasti.) Ako će nelikvidnost pogoditi svjetska tržišta kapitala do 2000. godine, kao što to očekuje Klaus Schwab, predsjednik Svjetskog Ekonomskog Foruma i drugi stručnjaci, natjecanje među nerazvijenim zemljama za investicijski novac bit će sve grublje, a to će ubrzati potrebu za učinkovitim neo-utoritarnim vladama.

Trenutna je stvarnost Singapura i Južne Afrike na primjer razorna za naša demokratska uvjerenja. Ofenzivni neo-autoritarizam Lee Kuan Yewa, zbog kojega se država pretvorila u paternalističku, meritokratsku i radikalno nedemokratsku korporaciju, pretvorio je beznadno stanje siromaštva u društveno blagostanje. Prema istraživanju poslovnih ljudi i ekonomista koje je proveo Svjetski ekonomski forum, Singapur je na prvome mjestu među pedesetiri najnaprednije zemlje na indeksu globalne kompetitivnosti. Ono što je dobro za poslovne ljude obično je dobro i za prosječnog građanina. Bogatstvo Singapura (po glavi stanovnika) gotovo je jednako bogatstvu Kanade, zemlje na prvom mjestu u svijetu prema Indeksu ljudskog razvoja Ujedinjenih naroda. Kada je Lee došao na čelo Singapura prije više od trideset godina, Singapur je bio komarcima izjedena močvara, bez kanalizacije i struje. Nije li oslobođenje od prljavštine i siromaštva isto tako ljudsko pravo? Jeffrey Sachs, profesor međunarodne trgovine s Harvarda definira "dobru vlast" kao relativnu sigurnost od korupcije, od raskidanja ugovora, eksproprijacije vlasništva i birokratske neučinkovitosti. Reputacija je Singaporea u tome nenadmašena. Ako 2.8 milijuna građana Singaporea ikada bude tražilo demokraciju, oni će time samo dokazati da bogate srednje klase nastaju pod autoritarnim režimima prije no što steknu

samopouzdanje koje im je potrebno da uklone svoje dobročinitelje. Uspjeh Singapura zastrašuje, ali se mora priznati.

Za razliku od Singapura, demokratska Južna Afrika, postala je, prema istraživanju tvrtke za sigurnost Kroll Associates, jedno od najnasilnijih neratnoznoskih mjesta na Zemlji. Broj ubojstava je šest puta veći negoli u SAD-u, pet puta veći negoli u Rusiji. U Južnoj Africi na jednog policajca dolazi deset privatnih tjelohranitelja. Valuta je bitno devalvirala, obrazovani ljudi bježe iz zemlje, međunarodni narko-karteli stvorili su Južne Afrike novi centar trgovine drogom. Stvarna je nezaposlenost oko 33 posto, i vjerojatno je još mnogo viša među mladima. Radna se mjesta ne mogu stvoriti bez suradnje stranih investitora, ali ublažavanje njihovog straha podrazumijeva policijske akcije i raspuštanje sindikata koje demokracija obično ne tolerira. Južnoafrička je vojska u posljednjem desetljeću apartheida bila sila iza režima. U budućnosti vojska bi opet mogla pomoći u vladanju Južnom Afrikom. Južna je Afrika, poput Pakistana, čak i više od njega, predodređena za hibridni režim ako želi uspjeti. Obilno izvještavanje o južnoafričkim dojmivim pokušajima da izađe na kraj zločinima apartheida, služi prikrivanju sve većih problema u zemlji. U slavljeničkom, prošlosti okrenutom novinskom izvještavanju, postoji osjećaj straha, kao da preopširno pisanje o problemima te rasno simbolične zemlje može dovesti u opasnost liberalne humanističke težnje i stremjenja u čitavom svijetu.

Unatoč hvalospjevima zapadnih novinara na račun burmanskog oporbenog vođe i nobelovca Aunga San Suu Kyija, Burma bi također mogla biti osuđena na hibridni režim. Dok se SAD zalažu za demokratizaciju Burme i za ekonomske sankcije protiv nje, susjedne zemlje, posebno korporativno-oligarhijske vojne vlasti poput tajlandske, zemlje s izravnijim uvidom u stanje u Burmi, ne vide nikakve prepreke za proširivanje trgovinskih veza s burmanskom huntom. Aung San Suu Kyi mogao bi jednoga dana ponijeti naziv burmanskog vođe, ali samo uz implicitni pristanak vojske. U suprotnome, Burma neće biti stabilna. Djelatno je pravilo da su vlade određene onime što misle poslovni i drugi ljudi, a ne onime što misle liberalni humanisti. Različite su demokratske revolucije u Europi propale 1848. godine, jer se ono što su htjeli intelektualci nije podudaralo s htijenjima srednje klase koja je tek nastajala. Za neke je zemlje današnjice s rudimentalnom srednjom klasom, Europa sredinom devetnaestog stoljeća je bolja usporedba od Europe dvadesetog stoljeća. U stvari, za najsiromašnije zemlje kojima danas preporučamo demokraciju, najbolja bi usporedba bila Cromwellova Engleska.

Ono što vrijedi za kršćansku religiju (čije vrijednosti različito shvaćaju Amerikanci, bosanski Srbi ili libanonski falangisti, da samo spomenemo tri primjera) vrijedi i za sustav vlasti: nominalni je sustav vlasti manje značajan od društvene strukture u kojoj djeluje. A kako se demokracija stapa s tлом različitih lokalnih kultura, ona rijetko stvara posebno hranjivu kombinaciju. Gotovo neposredno nakon izbora koje je sponzorirao UN godine 1993., "demokracija" se u Kambodži, na primjer, počela pretvarati u nešto drugo. Hum Sen, jedan od dva premijera iz krhke koalicije, živio je u utvrđenom bunkeru iz kojega je fizički prijetio novinarima i potpisivao poslovne ugovore s državnim ustanovama ako su mu u zamjenu bile ponuđene velike sume kao mito. Puč prošloga ljeta, kojim je uklonio ko-premijera i okončao demokratski eksperiment, nije bio nikakvo iznenađenje.

Svjetska vlada

Autoritarni ili hibridni režimi, bez obzira na to koliko bili neliberalnih, još uvijek će se smatrati legitimnima ako omogućavaju sigurnost svojim građanima i pridonose ekonomskom rastu. A, u svijetu pokretanom sve više financijskim tržištem koje ne poznaje granice, oni će lako naići na prihvaćanje.

Godinama su idealisti sanjali o "svjetskoj vladi". Pa, svjetska vlada uistinu nastaje - potihom i organski, na način na koji se i odvija razvoj u povijesti. Ne govorim o Ujedinjenim narodima, čija moć, gotovo po definiciji, doseže samo do najsiromašnijih zemalja. Nakon propasti njihovih akcija održavanja mira u Bosni i Somaliji, i nakon 2 milijarde USD skupog ali propalog pokušaja da se od Kambodže učini demokratska zemlja - UN je na putu da postane nadnacionalna humanitarna agencija. Ne, ja govorim od sve gušćoj mreži internacionalnih korporacija i tržišta koji postaju nevidljivi arbitri moći u mnogim zemljama. Danas je puno važnije za vođu zemlje u razvoju da dobije poziv za saslušanje pred korporativnim investitorima na Svjetskom Ekonomskom Forumu, negoli da govori pred Generalnom skupštinom UNa. Danas Amnesty International dostavlja

informacije korporacijama, baš kao što je nekad dostavljao informacije nacionalnim vladama. Službenici Interpola govore o tome da bi trebalo podijeliti neke vrste obavještajnih podataka s korporacijama. Premijer Malezije, Mahatir Mohamad, priznaje stvarni novi svjetski poredak (barem u ovom slučaju) gradeći oblast (trgovinsku slobodnu zonu) niskog poreza koji naziva "multimedijski super koridor". U toj oblasti će se nalaziti dva nova grada i novi aerodrom izgrađen specifično za potrebe internacionalnih korporacija. Svjetska najučinkovitija mirotvoriteljska sila ne pripada UNu, čak niti velikim silama, nego Južnoafričkoj korporativnoj plaćeničkoj sili koja se zove Executive Outcomes, i koja je uspostavila relativnu stabilnost u Sierra Leoneu krajem 1995. (To podsjeća na britansku Istočnoindijsku kompaniju, koja je stvarala vojske zbog očito ekonomskih interesa). Nedugo nakon što su Executive Outcomes napustili Sierra Leone, gdje samo 20.7 odraslih zna čitati, takozvana uzorna demokracija te zemlje smrnila se u vojnu anarhiju, kao što je to bilo i sa Sudanskom uzornom demokracijom krajem osamdesetih godina.

Od stotinu svjetskih najvećih ekonomija pedeset jedna nije zemlja nego korporacija. Dok 200 najvećih korporacija zapošljava manje od tri četvrtine jednog postotka svjetske radne snage, one stvaraju 28 posto svjetske ekonomske aktivnosti. Petsto najvećih korporacija stvara 70 posto svjetske trgovine. Korporacije su poput feudalnih domena koje su evoluirale u nacionalne države. One nisu ništa manje nego avangada nove darvinovske organizacije politike. Zato što su u prvom redu stvarne globalizacije, dok je velika većina svjetskih stanovnika još uvijek ukorijenjena u lokalnom terenu, korporacije će biti slobodne da još nekoliko desetljeća za sobom ostavljaju društveni i environmentalni otpad koji stvaraju - iznenada zatvarajući tvornicu na jednom mjestu da bi otvorili neki opasni pogon sa jeftinijom radnom snagom negdje drugdje. Napokon, kako se tehnološke inovacije sve brže umnažaju a srednje klase svijeta sve su bliže jedna drugoj, korporacije bi mogle postati sve odgovornije za koherenciju globalne zajednice i manje amoralne tijekom svoje evolucije prema novim političkim i kulturnim oblicima.

Na primjer, ABB Asea Brown Boveri Ltd. je multinacionalna korporacija s prometom od 36 milijardi USD, podijeljena u 1300 kompanija u 140 zemalja. Niti jedna nacionalna skupina ne daje više od 20 posto njenih zaposlenika. Izvršni direktor ABBA, Percy Barnevik, je nedavno rekao novinaru da upravo ta raznovrsnost pomaže ABBA da razvije svoju vlastitu "globalnu ABB kulturu. Mogli biste to nazvati kulturom-kišobranom". Barnevik objašnjava da se najbolji direktori ABBA periodički sele po svijetu tako da oni i njihove obitelji mogu razviti "globalne ličnosti", živjeti i radeći u različitim zemljama. ABBOvi upravni timovi nikad nisu sastavljeni od zaposlenika iz samo jedne zemlje. Barnevik kaže da to stvara "kros-kulturno ljepilo". Za razliku multikulturalizma ljevice, koja maskira individualne nedostatke kroz kolektivno - etničko ili rasno - samopouzdanje, multinacionalna korporacija poput ABBA je stvorila raznovrsni multikulturalni okoliš u kojemu pojedinac ide gore ili dolje isključivo u skladu s vlastitim zaslugama. Poput hibridnih režima sadašnjosti i budućnosti, takva evoluirajuća korporativna zajednica može iskazivati daleku sklonost s oligarhijama drevnoga svijeta. "Decentralizacija ide pod ruku sa središnjim nadzorom" rekao je Barnevik.

Razina socijalnog razvoja koju iziskuje demokracija kakva je poznata na Zapadu postojala je samo na malom broju mjesta - i to čak samo za vrijeme određenih povijesnih razdoblja. Nalazimo se na pragu burne tranzicije, a ironija je to veća što - dok propovijedamo našu verziju demokracije u inozemstvu - ona klizi iz naših vlastitih ruku kod kuće.

Sužavanje domene "politike"

Posebno sam naglasio korporacije upravo zbog prave naravi politike: tko ima a tko nema moć. Da bismo precizno kategorizirali politički sustav nekog društva, moramo definirati značajne elemente moći unutar njega. Sudac Vrhovnog suda Louis Brandeis to je instinktivno znao, i zato je presudio protiv korporacijskih monopola. Naravno, utjecaj koji korporacije imaju na vladu i ekonomiju toliko je golem i očevidan da tu tezu uopće ne treba elaborirati. Ali, postoje i druge, pritaženije forme rastuće moći korporacija.

Broj stambenih zajednica (četvrti) s branjenim granicama (defended perimeters) koje su izgradile korporacije popeo se s tisuću u ranim šezdesetim na više od osamdeseti tisuća sredinom osamdesetih. Devedesetih godina dvadesetog stoljeća taj broj i dalje intenzivno raste. (Ograđene četvrti, zajednice, nisu američki izum. To je

uvoz iz Latinske Amerike gdje su one postale nužnost za srednje slojeve zbog dubokih socijalnih podjela na mjestima poput Rio de Janeiro i Mexica). U Americi postoje mallovi (molovi, koje mi u Hrvatskoj zovemo šoping centrima) koji su sa svojim vlastitim pravilima ponašanja i sigurnosnim sustavima suprotstavljeni javnim ulicama. Tu postoje fitness centri (health clubs) suprotstavljeni igralištima; četvrti u predgrađima sa striktnom podjelom funkcija stanovanja, kupovine i rekreacije, i drugi vidovi svakodnevnog egzistencije u kojima smo se - možda to i ne shvaćajući svjesno, jer su promjene bile tako postupne - opredijelili za povlačenje iz javne sfere i "društvenog ugovora" a u korist zaštićenog područja prebivanja. Dennis Judd, stručnjak za probleme gradova na Sveučilištu Missouri u St. Louisu, nedavno mi je rekao : "Glupost je tvrditi da su Amerikanci individualisti. Duboko unutra, mi smo nacija koja voli živjeti u krdu; mi smo konformisti koji bi se brzo odrekli mnogih prava kada bi nam netko obećao da nećemo morati brinuti o kriminalu i da će naše vlasništvo biti sigurno. Unutar korporacija smo uvijek bili spremni na mnoge restrikcije koje se ne bismo usudili uvoditi u javnoj sferi. Ali, ono što mnogi ne shvaćaju jest da je život unutar neke vrste korporacije upravo ono u čemu će se sastojati budućnost."

Stvarno, danas se pojavljuje određeni broj američkih gradova koji nalikuju na Singapore; oni su zapravo korporacijske enklave koje se bave globalnim businessom (poslovima), štite ih privatne tvrtke za osiguranje, a blisko su povezani sa striktno planiranim četvrtima za stanovanje. Na primjer, kada sam putovao po SAD, tražio sam St. Louis i Atlantu, ali ih nisam našao. Našao sam samo hotele i korporacijske poslovne tornjeve izgrađene u supermodernom arhitektonskom stilu, uz to "nostalgične" umjetne mjehure za turiste, planski izgrađene stambene četvrti, a oko toga sumornu urbanu pustinju. Tu nije bilo ničeg uočljivog što bi se moglo nazvati St. Louis ili Atlanta. Olimpijske igre u Atlanti će vjerojatno budući povjesničari nazvatim prvim igrama postmoderne ere, budući da se na njima obilato koristila socijalna fasada da bi se prikrila fragmentacija. Neprekidno se kao Olimpijska tema proklamirao mir i rasna harmonija - premda crnci i bijelci u Atlanti žive u odvojenim enklavama a središte grada je utvrda koja se sastoji od poslovnih zgrada ulicama koje se isprazne čim padne mrak. Za vrijeme igara bila je potrebna prava armija da bi zaštitila posjetitelje od terorizma (kao i na prijašnjim Olimpijadama) ali i od slučajnih kriminalnih djela. Sve nam se to čini normalnim. Divno je ali i zastrašujuće koliko se brzo možemo prilagoditi bilo čemu.

Korporacije redefinišu i sveučilišta. Nedavno sam posjetio Omahu gdje je nekoliko korporacija omogućilo izgradnju inženjerskog fakulteta kao ogranka Sveučilišta Nebraska - premda je Upravni savjet sveučilišta stavio veto na projekt. Lokalne korporacije, posebice (kompjutorska tvrtka) First Data Resources su željele fakultet, tako da su s lokalnim ogrankom sveučilišta dogovorile financiranje obrazovne ustanove koja je manje fakultet a više informatički i inženjerski kompleks. "To je budućnost" rekao je tajnik kampusa u Omaha Del Weber. "Sveučilišta će morati postati poduzetnici, i početi izrađivati zajedno sa korporacijama nastavne planove i druge stvari u svezi s nastavom - ili će odumrijeti." Sveučilišni sustav države Kalifornija, posebice kampus (kampus je skup fakultetskih zgrada, i pratećih objekata, poput knjižnice, menze, uprave, dormitorija) San Diego, možda je najbolji primjer korporacijsko-akademske sinergije u kojoj fakultetima raste ugled jer njihovi nastavni planovi imaju praktičnu primjenu u tehnološkim tvrtkama u blizini.

Korporacije, koje nisu ukotvljene niti u državama niti u manjim zajednicama (poput regija ili gradova), stvorile su mallove (shopping centre), stambena naselja i turističke "mjehure" nalik na Disneyland. To nije nužno loše; korporacije zauzvrat daju niže cijene, praktičnost, efikasnu radnu snagu, i - u slučaju turističkih "mjehura" - sigurnost. Nama trebaju velike korporacije. Naše je društvo doseglo razinu društvene i tehnološke kompleksnosti na kojoj se robe i usluge moraju proizvoditi po cijeni i po standardima koje mali business (male tvrtke) ne može postići. Isto tako trebamo priznati da je arhitektonska preobrazba naših gradova i mjesta bila nedemokratski događaj, određen odlukama koje su provedene odozgo pod nadzorom skupine korporacijskih stručnjaka.

"Vladavina ljudima biti će zamijenjena upravljanjem stvarima" prorokovao je prosvjećeni francuski filozof Henri de Saint Simon. Trebamo brinuti zbog toga što će stručnjaci kanalizirati naše vlastite nagone i na taj način ih u izvjesnoj mjeri kontrolirati. Na primjer, dok se vlasti bore protiv droge, često s lošim rezultatima, farmaceutske kompanije su uspjele - djelujući kroz vladu i političke stranke - postići odobrenje za prodaju

stimulanta i antidepresiva, čije je djelovanje na promjene u svijesti isto tako veliko kao i ono narkotika stavljenih izvan zakona.

Što više strojeva je potrebno za svakodnevni život srednjih slojeva, to je veći utjecaj koji proizvođači imaju na tkivo našeg života. Naravno, kompjutor na neki način potiče moć pojedinca, ali isto tako osiromašuje našu individualnost. Određeni stupanj prostora i izoliranost nužan je za zdravi osjećaj o vlastitoj ličnosti, a to može biti ugroženo trajnom strujom mišljenja drugih ljudi koja teče kompjutorskim mrežama.

Demokratsko upravljanje se nastavlja na federalnim, državnim i lokalnim razinama vlasti. Ali, njegova sposobnost da utječe na naš život je ograničena. Rastuće hrpe materijalnih dobara koje posjedujemo čine naš osobni život kompliciranijim, i ostavljaju manje vremena za život u zajednici. Zajednice se oslobađaju od zemljopisa, a sve više specijaliziraju kulturalno i elektronički. Na taj način one sve više nestaju izvan dosega tradicionalne vlasti. Demokracija gubi smisao ako upravljači i oni kojima se upravlja prestanu biti dijelovi iste zajednice, vezane uz specifični teritorij. U ovoj prijelaznoj povijesnoj fazi, koja traje stotinu godina, ili malo više, i u kojoj je globalizacija otpočela ali nije završila, lojalnosti su pobrkane, i sve je teže održavati civilno društvo. Kako i kada ćemo glasovati tijekom narednih stotinu godina možda će biti sitan detalj za buduće povjesničare.

Istina, postoje snažne sličnosti između sadašnjosti i prethodnog stoljeća. Osamdesetih i devedesetih godina devetnaestog stoljeća Amerika je prošla kroz veliko socijalno i ekonomsko previranje. Kombinacija industrijalizacije i urbanizacije protresla je korijene religijskog i obiteljskog života; sljedbe su se umnožavale, rasistički populistu su jačali, a žene bez podrške obitelji, poput sestre Carrie Theodorea Dreisera, odlazile su raditi u smrdljive tvornice. Rasne napetosti su se pojačavale dok je sustav Jima Crowa osvajao Jug. "Stvarčice" poput žarulja ili automobila donijele su niz novih mogućnosti i stresova. "Grad je sada bio tako velik, da su ljudi u njemu nestajali a da to nitko ne bi primijetio." pisao je Booth Tarkington u Veličanstvenim Ambersonovima.

Prije stotinu godina, milijunaške vile su nastajale pored slamova. Neviđena akumulacija bogatstva u rukama relativno malog broja ljudi dala je razdoblju ime - bilo je to Pozlaćeno (Gilded) razdoblje, prema satiri Marka Twaina i Charlesa Dudleya Warnera o političkim i finansijskim makinacijama. Na mijeni stoljeća 12 posto američkih domaćinstava raspolagalo je s 86 posto bogatstva u zemlji.

Ali, razlike postoje, i to ne samo u veličini. Bogatstva koja su nastajala između 1870. i 1890. u rukama Johna Rockefellera, Andrewa Carnegiea i J.P. Morgana, bila su američka bogatstva, ukotvljena u specifični geografski prostor. Milijunaši Pozlaćenog doba financirali su ekonomiju unutar onog velikog krajolika koji je osigurao Abraham Lincoln ujedinjavajući naciju 1860tih godina. Ovi milijunaši osnivali su knjižnice i sveučilišta i simfonijske orkestre, povjesničarska društva upravo da bi konsolidirali vlastitu civilizaciju u nastanku. Današnja bogatstva se stvaraju u globalnom ekonomskom okolišu unutar koje se stvaraju bogata globalna civilizacija i struktura moći, unatoč tome što velik dio našeg društva ostaje ukorijenjen na starom mjestu. Za nekoliko desetljeća možda će biti teško definirati što je to američki "grad".

Čak je i J. P (John Pierpont) Morgan bio ograničen unutar nacionalne države. Ali u budućnosti tko će, ili što, ograničiti ljude slične Michaelu Eisneru, predsjedniku Disneya? Ujedinjeni narodi? Eisner i njemu slični nisu samo predstavnici "slobodnog" tržišta. Niti jedan od Osnivača (SADa) ili ranih modernih filozofa nije mogao predvidjeti da će slobodno tržište dovesti do tolike koncentracije moći i resursa koliko već danas imaju u svojim rukama korporacijski izvršni direktori. I dok je liberalna pogreška misliti da postoji program ili politika koji mogu riješiti svaki problem na svijetu, konzervativna je mana paziti na koncentraciju moći samo u državnim rukama - a ne i u privatnom sektoru, gdje se moć može zgrabiti potajno, a ponekad i na puno opasniji način.

Nadzornički (Umpire) režimi

Do ovog porasta korporacijske moći dolazi sve lakše kako mase postaju sve indiferentnije a elita sve manje uračunljiva. Materijalna dobra ne samo da sve više fokusiraju ljude u privatnu sferu, i odvlače ih od javnog života, nego i potiču pomirljivost. Što više vlasništva netko ima, to više je spreman na kompromise da bi ga

zaštito. Stari su Grci govorili da je rob onaj koji misli samo na to kako će napuniti svoj želudac, što može i značiti onaj koji samo gleda kako će zaštititi svoje vlasništvo. Aristofan i Euripid, škotski filozof iz osamnaestog stoljeća Adam Ferguson i Alexis de Tocqueville, svi su upozoravali protiv materijalnog blagostanja, jer ono stvara servilnost i povlačenje, pretvarajući ljude u - prema Tocquevilleovim riječima - "marljive ovce".

U umjerenim količinama, apatija nije nužno štetna. Ja sam živio i putovao po zemljama koje su imale visok odaziv birača i nestabilnu politiku. Niski odaziv birača u SAD ne brine me sam po sebi. Filozof James Harrington primijetio je da sama indiferentnost većine ljudi omogućuje mirnu i zdravu političku klimu. Apatija, napokon, često znači da je politička situacija dovoljno zdrava da bi se mogla ignorirati. Posljednja stvar koju Amerika treba je više birača - posebno, onih loše obrazovanih i otuđenih - sa strašću za politiku. Ali, kada odaziv birača padne na otprilike pedeset posto, a u isto vrijeme srednja klasa troši izvanredne sume novca u kockarnicama, na lutriju, boravi u fitness klubovima i troši velike količine stimulanata i antidepresiva, tada možemo legitimno biti zabrinuti za stanje američkog društva.

Nedavno sam išao na košarkašku utakmicu na Sveučilištu Arizona. Bila je to manja utakmica, ne okršaj za prvo mjesto u ligi ili kupu. Pa ipak, dvorana je bila prenatrpana, a prije utakmice nastupile su tri skupine plesačica. Godišnje karte je bilo gotovo nemoguće dobiti, čak i prije no što je momčad osvojila nacionalno prvenstvo. Donacija od deset do petnaest tisuća dolara sveučilištu, čovjeka je mogla dovesti na listu čekanja za godišnju ulaznicu, premda su neki dali i do stotinu tisuća dolara pa nisu dobili kartu. Čuo sam da nesposobnost da se dobije karta za utakmicu može biti dovoljan razlog za rastavu braka u Tucsonu, Arizona. Primijetio sam da su svi na tribinama bijelci. Gotovo svi igrači bili su crnci. Gladijatori u Rimu bili su gotovo uvijek podrijetlom iz rasnih ili etničkih skupina različitih od Latina. "U tim jugozapadnim gradovima ljude tako malo toga skupa, da je preostala još samo košarka" rekao mi je jedan od urednika u tamošnjim novinama. "To je sportska momčad, simfonijski orkestar i crkva istovremeno". Budući da niti Tuscon niti bilo koji drugi jugozapadni grad sa velikim državnim sveučilištem ne može naći dovoljno talenata kod kuće - rekao mi je taj čovjek - sada postaje stvar samopoštovanja grada tko će naći najveći broj talentiranih crnaca iz dalekih krajeva zemlje, koji će taj grad predstavljati kroz sportsku momčad.

Postali smo voajeri i eskapisti. Mnogi od nas ne bave se sportom, ali volimo gledati velike sportaše s velikim fizičkim osobinama. Činjenica da su košarka, bejzbol i rugby postali dijelom velikog korporacijskog businessa, samo je uvećala popularnost gledateljskog sporta. Posebno je košarka - tako fluidna, s igračima u kratkim hlačicama i majicama koje toliko toga otkrivaju - pogodna da osigura umjetno uzbuđenje koje traži masovna egzistencija "protiv nagona" (kao što je filozof Bertrand Russel nazvao naše živote).

Uzmite novu vrstu profesionalnih borbi, nazvanu "ekstremna borba", na kojima se okupljaju gomile gledatelja širom cijele zemlje. To je kombinacija boksa, karatea i hrvanja, i tu nema ništa lažno - krv stvarno teče. Državni i gradski sudovi pokušali su zabraniti te borbe, najčešće bezuspješno. Gledatelji intervjuirani u dokumentarnom filmu CNNa većinom su bili tipični pripadnici niže srednje i srednje klase, od kojih su mnogi dovodili sa sobom djecu da gledaju borbe. Upitani zašto dolaze, odgovarali su da "žele vidjeti krv". Raspoloženje Koloseuma ide ruku pod ruku s razdobljem korporacija, koje nudi zabavu namjesto vrijednosti. Nobelovac Czeslaw Milosz dao nam je konačni pogled na to zašto se Amerikanci degradiraju uz pomoć masovne kulture: "Danas čovjek vjeruje da u njemu nema ništa, pa stoga prihvaća svašta, čak i ako zna da je to loše, samo zato da bi se sjedinio s drugima, da ne bi bio sam." Naravno, upravo zato što ljudi nalaze tako malo u sebi, ispunjavaju svoj život slavnim ličnostima iz svijeta filma, mode i glazbe (celebrities). Mase izbjegavaju važne domaće i inozemne vijesti jer je većina tih vijesti tragična, premda pokazuju neograničeni apetit za sve detalje o smrti Princeze Diane. Njihova spremnost da napuste vlastito "ja" i odgovornost je sine qua non tiranije.

Klasičar Sir Moses Finley završio je svoje ozbiljno i prodorno djelo Politika u antičkom svijetu (1983) ovim riječima:

Ideologija vladajuće klase od malog je značaja ukoliko je ne prihvaćaju oni kojima se vlada, a tako je gotovo u potpunosti bilo u Rimu. Potom, kada se ideologija počinja dezintergirati unutar

same elite, posljedica nije proširenje političke slobode među građanstvom nego, upravo suprotno, njeno uništenje za sve.

A što je s našom vladajućom klasom?

Ja sam bio čovjek bez domovine dugo godina. Mnogi ljudi bez domovine koje sam poznao imali su utopijska liberalna vjerovanja koja su malo značila, budući da je malo tko od njih imao išta na kocki u bilo kojoj zemlji. Njihov je patriotizam bio čisto nostalgičarski; francuski prijatelj bi zaplakao kada se svirala njegova nacionalna himna, ali svaki put kad bi se vratio u Francusku, bez prestanka se žalio na Francuze. Ali, danas sve više čovjek može biti bez domovine a da ne živi u inozemstvu. Možete kupovati orijentalne tepihe, jesti jela strane kuhinje, imati eklektični ukus, komunicirati stranim jezicima, imati prijatelje s onu stranu oceana i specijalnu školu za djecu - i to sve kod kuće. Rezidencijalni ekspatrijatizam - ili nešto tome nalik, može postati i nova sekularna religija gornje srednje i gornjih klasa, a nju ohrabruje i potiče komunikacijska tehnologija. Baš kao što je religiju zamijenio nacionalizam krajem srednjega vijeka, na kraju modernog doba nacionalizam bi mogao biti postupno zamijenjen kombinacijom tradicionalne religije, spiritualizma, patriotizma upravljenog spram planeta a ne specifične zemlje, i raznih drugih odabranih emocija. Rezidencijalni ekspatrijati će možda biti elita s ograničenom geografskom lojalnošću, izvan svojih lokalnih zajednica, koje će ih pak opskrbljivati s praktičnom i estetski zadovoljavajućim okolišem.

Elita s malo lojalnosti spram države i masovno društvo koje voli gladijatorske zabave stvaraju društvo u kojem vladaju korporacijski Levijatani a demokracija je šuplja. James Madison je u Federalistu razmišljao o takvoj situaciji. Madison je zamislio izvanredno raspršenu i veliku naciju, ali nikada nije sanjao o modernoj transportnoj mreži koja nam omogućava da psihološki budemo članovi iste nacionalne zajednice. Tako je njegova vizija budućih Sjedinjenih Država bila vizija golemog geografskog prostora s jedinstvenom upravom ali bez patriotizma, u kojoj će država biti samo "nadzornik", arbitrirajući nad mnogih sukobljenim interesima. Regionalna, religijska i javna briga donosit će stabilnost. Ovaj koncept nije bio testiran jer se kohezivni američki identitet i kultura nikad nisu ukorijenili. Ali, kako Amerikanci ulaze u globalnu zajednicu i kako se klasne i rasne podjele učvršćuju, Madisonov koncept je ponovno relevantan.

Nema ništa postmodernog u tom scenariju, sa njegovom mješavinom šuplje vlasti i fragmentacije, i također nečega drevnoga. Zbog suburbanizacije (širenja predgrađa u smislu klasno i arhitektonski segregiranih stambenih četvrti) Američke zajednice će sve više biti rasno i klasno podijeljene. Tendencija spram kompromisa i ustanova povjerenja unutar neke zajednice bit će visoka, kao što je to u malim i umjereno velikim Europskim zemljama danas, ili kako je to bilo u antičkim grčkim gradovima državama. Nadalje, prosperitetni dijelovi velikih gradova koji rastu izvanredno brzo, poput zapadnog ST.Louisa, ili zapadne Omahe, ili hi-tech regija kakve su koridor Tucson-Phoenix, Istraživački trokut Sjeverne Karoline, ili područje Portland-Seattle-Vancouver, međusobno će se natjecati sa pojedinim gradovima i državama za preoceanska tržišta, a Sjeverna Amerika će postajati mirnija i produktivnija verzija kaotične, zaraćene Grčke država gradova.

Kontinentalni režim mora nastaviti funkcionirati, budući da to zahtijeva Američka vodeća uloga u informatičkom ratovanju, jer treba održavati i voditi dalekosežno šaroliko carstvo, kao što je to bilo s Atenom u doba Peloponeskog rata. Ali, nevolje su pred nama, čak i samo zato što će "trijumf" demokracije u nerazvijenom svijetu prouzročiti velika previranja prije no što se mnoga mjesta smire u praktičnijim i, nadamo se, dobroćudnijim, hibridnim režimima. Na Srednjem Istoku, na primjer, zemlje poput Sirije, Iraka i Zaljevskih šaikata - s umjetnim granicama, rastućim populacijama, i rastućim brojem mladića zrelih za rad - neće odmah postati stabilne demokracije kada njihovi apsolutistički diktatori i srednjovjekovne vladajuće obitelji nestanu sa scene. Kao i u ranim stoljećima kršćanstva, doći će do nereda.

Uz izvanrednu moć u rukama korporacija, gladijatorsku kulturu masa i sposobnost dobrostojećih da se djelomice odvoje od vlastitih zemalja u kojima žive, kakva će biti demokracija u doba "nadzorničke" države?

Povratak oligarhije

Nekoga će možda iznenaditi, ali Osnivači (SADa) su se divili vojničkom režimu Sparte. Tek je u ovom stoljeću Sparta shvaćena kao prethodnica totalitarne države. No, zašto se ljudi poput Madisona i Georgea Washingtona ne bi divili Sparti? Njena podjela moći između dva kralja, starješina i efora (nadzornika) bila je upravo onakav sustav kontrole i ravnoteže (checks and balances) kakvi su Osnivači priželjkivali kako bi spriječili pojavu novog Cromwella. Naravno, Sparta je, slično Ateni, podijeljeno društvo, s oligarhijom koja je raspravljala i odlučivala o svemu, i s masom - helotima (ili slugama) u Sparti, a robovima i imigrantima u Ateni. Ovi drugi su imali malo prava, ili ih uopće nisu imali. Da li je Sparta bila monarhija, oligarhija ili ograničena demokracija; i da li je Atena bila oligarhija ili demokracija - još uvijek ovisi o stajalištu onoga koji se to pita. Prema Aristotelu "Vlada li manjina ili mnoštvo sporedno je za oligarhiju i demokraciju - bogatih uvijek ima malo, a siromašnih mnogo." Stvarna razlika, pisao je on, je u tome da je "oligarhija prednost bogatih, a demokracija vlada u korist siromašnih." Pod "siromašnima" Aristotel je mislio na radnike, seljake s vlastitom zemljom, zanatlije i tako dalje - u biti, srednju klasu i one ispod nje.

Nije li zamislivo da će korporacije, poput vladara Sparte i Atene, upravljati svoju moć u korist dobrostojećih, a istovremeno će zadovoljavati poslušno pučanstvo dvadesetprvog stoljeća uz pomoć suvremenih ekvivalenata kruha i cirkusa? Drugih riječima, kategorija politike s kojom mi živimo možda će više ovisiti o odnosima moći i ponašanju našeg društva negoli o tome hoćemo li nastaviti održavati izbore. Baš kao što Kambodža nikad nije bila demokratska, unatoč tome što su nam State Department i UN govorili, u budućnosti možda nećemo više biti demokracija, unatoč tome što će nam vlade i mediji kojima će dominirati korporacije govoriti.

Stvarno, razlike između oligarhije i demokracije i između drevne demokracije i naše vlastite mogle bi biti suptilnije nego što nam se to čini. Moderna demokracija postoji unutar uskog pojasa društvenih i ekonomskih uvjeta, koji pretpostavlja fleksibilne hijerarhije koje omogućavaju ljudima da se uspinju gore i dolje po ljestvici moći. Umjesto jasno određenih rezova među klasama, postoje mnoga siva područja, s većinom koja je nagomilana oko sredine. Demokracija je prevara u mnogim siromašnim zemljama izvan tog uskog pojasa; Afrikanci žele bolji život a umjesto toga im daju pravo da glasuju. Kako se pojavljuju sve nove i neugodnije forme ekonomske i socijalne stratifikacije u svijetu koji se temelji sve više na sposobnosti da upravlja i analizira ogromnim količinama informacija, mogla bi se pojaviti i nova vrsta politike - manje nalik na onu koju su zamišljali progresivni reformisti, a više na onu koju vode pragmatični hibridni režimi koji donose napredak zemljama u razvoju.

Klasicist Sir Moses Finley je zapazio da je ono što je uistinu razdvajalo upravljače od upravljanih u drevnom svijetu bila pismenost: nepismene mase bile su podložne onakvoj interpretaciji dokumenata kako ih je interpretirala elita. Analogni raskol između upravljača i upravljanih mogao bi se ponovno pojaviti, ne samo zbog različitih sposobnosti za procesiranje informacija i upravljanje tehnologijom nego i zbog same globalizacije. Već sada jedva pismeni Mexikanci na granici SADa, proizvođači u opasnim dickensovskim uvjetima video-rekordere, traperice i tostere, zarađuju manje od 50 centi na sat, i nemaju nikakvih prava niti nagrada. Je li to zapadna demokracija ili oligarhija u stilu drevne Grčke?

Kako se broj stanovnika SADa i kompleksnost američkog života sve više prelijeva izvan kalupa tradicionalne nacionalne zajednice, stvarajući novi svijet država-gradova i predgrađa, sve će više rasti udaljenost između građana novih država-gradova i birokratske klase nadzornika u Washingtonu. Ovi nadzornici će upravljati elitnom vojskom dragovoljaca naoružanih oružjima informatičkog doba, koja će pak nadzirati kaotični svijet kojim će se širiti demokracija i njene prateće neoautoritarne hereze. Spriječili smo najgore ispade takozvanog "vojno-industrijskog kompleksa" izražavajući otvoreno strah od njega, kao što nam je to predsjednik Dwight Eisenhower rekao da činimo. Možda bi bilo isto tako mudro da se otvoreno bojimo hi-tech (visoko tehnološkog) vojnog kompleksa danas.

Upravo zbog toga što će tehnološka budućnost u Sjevernoj Americi stvoriti toliko tržišta i individualne slobode, ova produktivna anarhija će iziskivati nadzor tiranija - ili neće biti pravde ni za koga. Sloboda, naposljetku, je neodvojiva od autoriteta, kao što je to uočio Henry Kissinger u Obnovljenom svijetu: knjizi o Metternichu, Castlereaghu i problemima mira između 1812 i 1822 (izdanoj 1957). Možda nas sve čeka neki hibridni režim. Možda će budućnost Trećeg svijeta biti naša vlastita.

Napokon, to nas dovodi do trijeznog shvaćanja, kojim ću završiti ovu raspravu: ako se demokracija, kruna političkih stremljenja Zapada, postupno transfigurira, djelomice zbog tehnologije, tada će Zapad doživjeti sudbinu ranijih civilizacija. Baš kao što je Rim vjerovao da je on konačni izraz republikanskog ideala Grka, i baš kao što su srednjovjekovni Kraljevi vjerovali da su oni konačni izraz Rimskog ideala, tako i mi vjerujemo, kao što su to vjerovali i rani kršćani, da donosimo slobodu i bolji život ostatku čovječanstva.